

Vétek Gábor (IV.e):

Kosztolányi Dezső: Aurelius (elemzés)

Tétel: „Az elemzésnek azonban mégis megvan a létjogosultsága, minden igazi bírálat elemzés, s tulajdonképpeni célja, hogy a költészet érzéki szépségét értelmivé tegye” (Kosztolányi Dezső)

Soha nem voltam eddig még Rómában. Nem gyönyörködhettem az örök Városban, a kereszténység Bábelében és a Béke Városában, a csillogó humanizmus, de ugyanakkor a Circus Maximus, a véres gladiátorjátékok városában. Nem láttam eddig, hogy néz farkasszemet egymással a két Róma, a Szt. Péter Bazilika Rómája és a Forum Romanum Rómája, hogy magasodik egymással szemben, mint két interferáló hullám, az Angyalvár, ahol a szabadgondolkodó festőt, Cavaradossit kivégezték, és a Capitolium, ahol Marcus Aureliusnak szobrot emeltek. Ez a Róma, amely a látogató szeme előtt feltárul, az ellentétek egysége, az ellentmondások városa. Kereszténység és pogányság, humanizmus és barbárság egy városfalon belül. Az emberiség történetét magában elrejtő város. Az örök Város. Az Örök városa.

Az Egész.

Kosztolányi számára Róma egy koncentrikus körökből felépülő ponthalmaz. Egy művészi festmény, melynek kerete, aranyozott ráma a sárga színű középkor, amely Kosztolányi világképe. sőt mondhatjuk úgy is: Kosztolányi Róma-látása szempontjából érdektelen. A kép címe, amely már a műremekben benne foglaltatik: az ókori Róma, a kép főalakja és mellékalakjai mind az ókori Rómát hivatottak megjeleníteni. A kép főalakja pedig a Rómát jelképező fellegvárat, a Capitoliumot megkoronázó bronzszobor, Marcus Aurelius szobra. A római szellem, az egyedül élő koldus imperátor, az emberi nagyság, akiben a fájdalom és a bölcs messzeteintés ötvöződik. Higgadtság, igazmondás, a gondolataival játszó ember egyértelműsége: „Ez itt az igazság, ez itt a hamisság”.

Kosztolányi egy verset is írt Marcus Aurelius címmel. Hasonló tárgyú novellájának címe azonban csupán ez: Aurelius. A novella ugyanis már nem a szobor által meghihletve keletkezett. Az Aurelius című novella főszereplője lelép díszes talapzatáról, és egyszerűen

a hétköznapi császára lesz (ezért alkalmazza talán Kosztolányi a hétköznapi megszólítást), és a gondolataival játszadozó bronzszakállú sztoikus hozzányúl az élethez, mint a gyermek a tőle rejtegetett, még ki nem próbált szerszámhoz. A vers csak állásában (gondolataiban) ábrázolja a császárt. A novella cselekedeteiben méri meg gondolatait. A novella cselekménye korán reggel indul. Azonnal látjuk, hogy az itt megjelenített császár nem a bronzlovas szép egyértelműségével és harmóniájával jelenik meg, hanem mosdatlanul, borzas szakállal, császári palást helyett csak ujjatlan tunikát visel, mint egy egyszerű kézműves. „A hétköznapi is ilyen zavartak, ilyen nem egyértelműek?” – tesszük fel mi is a kérdést, amikor Kosztolányi „főnséges íróársának” leírását olvassuk. „Ennyire ellentmondanak egymásnak a gondolatok és cselekedetek, a császári palást és a borzas szakáll?” Ezt a feszültséget még tovább élezi az a mondat, amely a császár

zavartságát az egész Róma zavartságára vetíti ki. Ebbe a paradoxonba (gondolatok tisztasága, tettek – szakáll kuszasága) helyezi be magát a történetet. Ez a paradoxon az alapszín a költő palettáján, amelyre a többi árnyalatot ráfesti.

A novella cselekményét három részre oszthatjuk. Három dialógusra: az öreg szenátorral, a katonákkal és végül Commodusszal. Az öreg szenátor és a katonák a császár hétköznapi külső társai: felebarátai. A fia a belső társa: a lelkiismerete.

Amikor dialógusba kezd az öreg szenátorral, úgy érezzük, mintha az expozícióban kellett feszültség oldódni látszana. A szenátor a hétköznapi ember. Nélkülözi a higgadtságot, túl sok fájdalmat, érzelmet tanúsít, tehát ellenkező magatartást a császár sztoicizmusával. A császár higgadtságával felülkerekedik ezen az érzésen, megvigasztalja az öreg édesapát, és útjára bocsátja. Eddig még úgy látja Aurelius, hogy a higgadt messzetekintéssel meg tudja oldani a problémát (és nem ütközik bele a novella végén kiderülő paradoxonba).

Hívatja a katonát, azaz az őrségparancsnokot. Figyeljük meg, ezek a Kosztolányi által ábrázolt katonák mennyire izgágák, ide-oda loholók, azaz minden higgadtságot (a szenátorhoz hasonlóan) és minden érzést (a szenátorral ellentétben) nélkülözők! A százados lóhalálában nyargalt hozzá, Sextust a katonák gyorsan hozták be. A katonával (a parancsnokkal) is először fölényes, titoklátó higgadtsággal beszél. Ez abból látszik, hogy megpróbál a katona elbeszélésének elébe vágni, mintha tudná a történet végét, és kezében lapulna a megoldás. A döntő kérdést azonban nem találja ki. A megdöbbenés most úrrá lesz rajta is, a higgadt, előrelátó sztoikuson. Hátralép önkéntelenül, ezzel megdöbbenését árulja el. Itt most nem teljesült az az állítás, hogy „látja a törvényt”. Az igazság, a halál igazsága, a halál törvénye fel nem tárható az élet törvényének ismeretében. Arcszíne megváltozott, a bronzarcú cézár arcának fénye megfakult. Íme egy feloldhatatlan ellentét állta útját; egy olyan válaszut, melynél ha az egyik követelménynek tesz eleget, a másik annál erősebben fogja nyomni, szorítani őt. „De azután uralkodott magán” – olvassuk tovább. „A világ füst és köd” – minden elszáll, semmi sem maradandó, „minden elmúlik, mindent elfelejtenek” – olvashatjuk utóbb, mintegy értelmezésként.

Ezután következik találkozója Sextusszal. „Ilyenek a te embereid?” – kérdi a századostól. A katonát, Sextust maga elé vezetteteli. Itt is higgadt kíváncsiságot tanúsít. Sextust – mint előbb már írtam – a katonák gyorsan hozzák be. Ez a higgadtságmentes, hirtelen érzésmentesség kiábrázolója. Sextus bőrruhái, bütykös csuklói, érces hangja a durvaságát, barbárságát és dacosságát jelenítik meg. Bőrruhában jár, mint az Édenből kiűzetett, arra méltatlan első emberpár. Nem sokat beszél, egyszerűek a szavai, de amit mond, mindenből a dacosság, az érzelemmentesség sugárzik ki. Érzelemmentességét az is fokozottan mutatja, hogy tudja (és belenyugszik!), mi lesz a sorsa, és amikor elvezetik, a szeme se rebben.

Sextus távozta után a császár még egy lehetőségbe kapaszkodik, megpróbálja az eseményeket az egyértelműség irányába terelni és megoldást keresni rájuk. Felmerül a keletkezett ellentmondás feloldásának lehetősége. Háttha rossz katona volt Sextus, és akkor a római állam szempontjából is jóváhagyható az ítélet. Ezt a kiutat azonban a százados egy pillanat alatt elvágja: „Kitűnő [katona volt] ... A legjobb emberem”. A császár világosan látja, hogy az ellentmondás kiteljesedett, feloldhatatlan, de az egyik úton kénytelen elindulni, hiába tudja, hogy mindkettő zsákutca. Kegyelmet ad a katonának.

Ezután egyedül marad. Megpróbál megoldást találni a probléma másik részére is. Mi történjen a szülőkkel? Mit hazudjak nekik? Ez azonban megdöbbenést vált ki belőle,

hiszen az „ez a hamisság, ez az igazság” elvének hirdetője most útonálló módjára hazudni kényszerül. Ellentmondásba kerül önmagával. Szembetalálkozik fiával, aki az egész történeten át, az egész életen át a „sarokban ül” és figyel. Szembekerül lelkiismeretével, akinek elviselhetetlen az, hogy ő tökéletes, és kaján örömmel közelít felé. A novellának a legmegrendítőbb pillanata következik. Nem, nem a gyilkosság a legmegrendítőbb, nem az élet ellentmondásai a legmegrendítőbbek, hanem az egyes ember belső ellentmondásai. Az emberi természet. Commodusnak, a fiának felelős az apa, aki őt eddig az élet szépségére, egyértelműségére nevelte, és a higgadtságra, a cselekedetek értelmére tanította. A császár fia képében a császár által hirdetett higgadtság-felfogás jelenik meg. A császár felelettel tartozik Commodusnak. Itt meglepő dolgokat közöl fiával, akinek át kell majd venni helyét a trónon, bele kell bocsátkoznia az életbe, hogy a fényes gondolatok helyett vérben, szennyben és mocsokban vájkáljon. Itt a kis Avidus szüleinek igazsága szemben áll a római állam igazságával, hiszen ez a katona a maga szempontjából jogosan cselekedett, hiszen nem fogta fel azt a kegyetlenséget, amelyet tett. De ezzel a kegyetlenséggel még sok jót tehet az állam javára az elkövetkezendőkben. Úgy, ahogy a csecsemő Romulus és Remus farkastejen nevelkedtek, úgy a béke és világosság városának, Rómának is a kegyetlenségen, a vak elszántságon kell nevelkednie. A császár ezt az igazságot vallja, és egyben undorodik tőle. A kis Avidus apjának érdeke szemben áll Róma érdekével, holott mindkettőt az értelem, a latin szépség, a rend indokolja. A világ sötétség felé gurul, és csak a természet ereje, csak a sötétség képes ezt feltartóztatni. Ha a sötétség erejét mi feltartóztatjuk, akkor a világnak a sötétség felé való haladását semmi sem gátolja. Mi a sötétség erejétől elfordulunk, de szükségünk van rá. „Tiszták csak addig lehetünk, amíg a gondolatainkkal játszunk. Mihelyt hozzányúlunk az élethez, telve vagyunk az élet förtelmes ellentmondásaival.” A latin világosság ellentmondásokra épül. Róma ellentmondásokra épül.

Az ember ellentmondásokra épül.

Aki lelép a bronztalapzatról, annak arcáról eltűnik a csillogás, keze csupa vér és csupa sár lesz. Rómában zavaros idők jártak. A hétköznapiak zavarosak. Az emlékművön trónoló szobor számára talán egyértelműek. Róma ellentmondásos.

Én ellentmondásos vagyok.

E novella olvasása előtt sohasem voltam önmagamban ...

(Érettségi dolgozat, 1983)